

CSERNICKÓ ISTVÁN

Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
csernicko.istvan@gmail.com

Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa

Transcarpathia in the last century belonged to several different states. Each development in this connection was associated with an official state language change. In our study, with the help of photos and documents, we show how the changes in the dominant languages of the state were reflected in language policy.

1. Bevezetés

A nemzetközi szakirodalomban fokozatosan szélesedik a nyelvi tájképre irányuló kutatások témaköre, és a nyelvi tájkép értelmezése is egyre bővül: ma már részének tekintik a névjegykártyákon megjelenő nyelveket éppúgy, mint például a termékek címkézését (Backhaus, 2006; Laihonon, 2012: 27–28; Shohamy & Waksman, 2009). Többek között Bourdieu (1991) ma már klasszikusnak számító nyelvi piac elmélete alapján a nyelvi tájképben megjelenő nyelvek gazdasági vonatkozásai is kedvelt kutatási témaként jelennek meg (lásd pl. Blommaert & Maly, 2014; Marten et al, 2012; Shohamy & Waksman, 2009), újabban a magyar szakirodalomban is (lásd pl. Bátyi, 2014; Heltai, 2014; Csernickó, 2014).

Miközben a nyilvános tér folyamatosan átalakul, mozgásban van, a nyelvi tájkép kutatása – nyilván az elsősorban a pillanat megragadására alkalmas fénykép miatt – jellemzően szinkron jellegű: a kutatók rendszerint egy-egy adott időszakra érvényes módon jellemzik a szimbolikus térben megjelenő feliratokat, nyelveket. A változás megragadása azonban a nyelvi tájkép kutatásában is rejt magában lehetőségeket. Az alábbiakban azt mutatjuk be kárpátaljai példák segítségével, miként jeleníthetők meg néhány fényképfelvétel és kordokumentum révén a régió politikai és nyelvi viszonyaiban bekövetkező átalakulások; hogyan tükröződnek a nyelvpolitikai dominanciaváltások egy-egy fotón, képeslapon, bélyegen, nyomtatványon. A tanulmány a nyelvi tájkép kutatásában sokáig hangsúlyosnak tekinthető kvantitatív módszer helyett a kvalitatív elemzésre (Blommaert & Maly, 2014, Bátyi, 2014), egy-egy felvétel szemiotikai jellemzőinek feltárására alapoz.

2. Kárpátalja, az átmenetiség régiója

Kárpátalján számos különböző etnikum képviselői és nyelv beszélői élnek tradicionálisan egymás mellett (Kocsis & Tátrai szerk., 2013). A terület története bővelkedik államfordulatokban, átmeneti periódusokban (Fedinec & Vehes szerk., 2010; Cserniczkó & Ferenc, 2014; 1. táblázat). A nemzetközi szakirodalomban is általánosan ismert az anekdota a kárpátaljai bácsiról, aki úgy „fordult meg” több országban, hogy ki sem mozdult szülőfalujából (lásd pl. Butt, 2002: 155).

1. táblázat. A régió politikai-közigazgatási státusa 1867-től máig³

Állami hovatartozás	Időszak	A régió (részeinek) megnevezése	A régió határait befolyásoló nemzetközi szerződések
Magyar Királyság az Osztrák–Magyar Monarchián belül	1867–1918	Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegye	1867. évi szerződés (kiegyezés) az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttéről.
Magyar Népköztársaság és Magyar Tanácsköztársaság	1918–1919	Ruszkra Krajna (1918. XII. 25.); Hucul Köztársaság (1919. I. 8.); Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegye	Saint-Germaini szerződés (1919.IX.10.), Trianoni békeszerződés (1920.VI.4.).
(első) Csehszlovák Köztársaság	1919–1938	Podkarpatszka Rusz, Ruszinszko	Saint-Germaini szerződés (1919.IX.10.), Trianoni békeszerződés (1920.VI.4.).
(második) Cseh-Szlovák Köztársaság	1938–1939	Podkarpatszka Rusz, Ruszinszko	
Kárpáti Ukrajna	1939. III. 14–15.	Kárpáti Ukrajna	Első bécsi döntés (1938.XI.2.).
Magyar Királyság	1939–1944	Kárpátaljai Kormányzóság	Katonai akció (1939.III.14–18.), második bécsi döntés (1940.VIII.30.).
Kárpátontúli Ukrajna	1944. XI. 26.–1946. I. 22.	Kárpátontúli Ukrajna	–
Szovjetunió	1946–1991	Kárpátontúli terület	Szovjet–csehszlovák egyezmény (1945.VI.29.).
Ukrajna	1991-től	Kárpátontúli terület	A Független Államok Megalakulásáról szóló egyezmény (1991.XII.7.).

Az államfordulatok minden esetben változást hoztak a hivatalos nyelv, a nyelvek közötti viszonyok terén is (Cserniczkó, 2013; Cserniczkó & Ferenc, 2014). A régióban a különböző politikai korszakokban más-más nyelvnek volt államnyelvi és/vagy hivatalos státusa. Az első világháborút lezáró békedöntésekig (az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Magyarországon) a magyar, 1918 és 1938 között (Csehszlovákiában) a „csehszlovák” volt az államnyelv. A gyakorlatban meg nem valósult ruszin autonómia (Podkarpatszka Rusz) területén a ruszin is hivatalos nyelv volt. Az Avgusztin Volosin kikiáltotta Kárpáti Ukrajnában (1939) az ukránt definiálták államnyelvként. Rövid ideig

³ Összeállítva Fedinec & Vehes szerk. (2010); Vehes és mtsai (2011: 258–265) alapján.

(1938/1939–1945) ismét a magyar, illetőleg a létre nem jött autonóm területen a ruszin volt az a nyelv, melyet államnyelvként/hivatalos nyelvként használtak a mai Kárpátalja területén. A Szovjetunióknak nem volt ugyan hivatalos államnyelve, ám 1945-től Ukrajna függetlenné válásáig (illetve az ukrán nyelvtörvény 1989-es elfogadásáig) gyakorlatilag az orosz töltötte be ezt a funkciót (az ukrán hivatalos nyelvként funkcionált az orosz mellett). Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnának pedig az ukrán az államnyelve (Csernicskó, 2013).

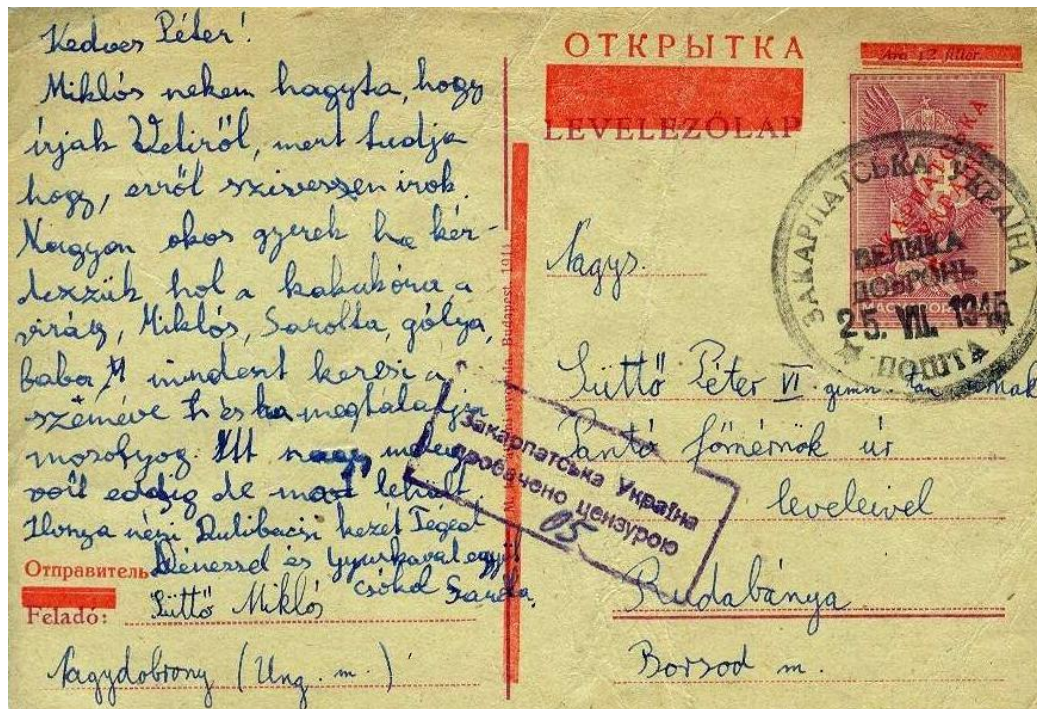
3. A nyelvek dominanciaharca a nyelvi tájképben

Az első világháborút követően széthullott Osztrák–Magyar Monarchia romjain létrejött Csehszlovák Köztársaság az 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben aláírt nemzetközi szerződés alapján kapta meg a mai Kárpátalja területét, mely Podkarpatszka Rusz néven vált az államszervezet részévé (Vehes és mtsai, 2011: 43). A régió történetében a következő államfordulatra az első bécsi döntést követően került sor, amikor Magyarország visszakapta a terület déli, legnagyobb részben magyarok lakta sávját (Vehes és mtsai, 2011: 70–71). Figyelemre méltó emléket állít ennek az időszaknak az 1. képen bemutatott bélyeg és a rajta lévő pecsét. Az 1937. szeptember 14-én, Csehszlovákia egyik megalapítója és első elnöke halála alkalmából kiadott, 2 csehszlovák koronát érő bélyegen maga Tomáš Garrigue Masaryk látható a cseh(szlovák) nyelvű „*Československo*” felirat alatt; a Szent István koronáját megjelenítő pecséten azonban az 1938-as évszám, illetve az „*Ungvár visszatért*” (értelemszerűen: Magyarországhoz) magyar nyelvű szöveg olvasható. Itt tehát a csehszlovák nyelv dominanciáját az új hivatalos nyelv, a magyar váltja.

1. kép

A levelezőlap jól jelzi azt is, hogy az állam által uralt formális nyelvhasználati színtereken megtörtént a nyelvi dominanciaváltás (a magyar helyébe az orosz és az ukrán lépett), ám az informális szférában a magyar nyelv használata továbbra is megmaradt: az üdvözlés szövege teljes természetességgel magyar nyelvű.

3. kép⁴

A következő fotók a nyelvi tájkép uralásáért folyó vetélkedés újabb példáját örökítik meg. A Szovjetunióban a kárpátaljai magyar településnevek kezdetben nem jelenhettek meg a nyilvános térben: a magyar nyelvű sajtóban, a közterületi feliratokon is csak szlávósított formájukban lehetett használni őket (Beregszászi, 1995/1996, 1997). Hiába volt *Ungvár*, *Beregszász*, *Munkács* a neve a helyi magyarok nyelvhasználatában a régió három legnagyobb városának, ezek a településnevek kizárólag *Uzshorod*, *Mukacsevo*, *Berehovo* alakban voltak használatosak a nyilvánosság előtt. Hasonló volt a helyzet a falunevekkel is (lásd például a 3. képen *Nagydobrony* község nevét a hivatalos körpecséten).

Ukrajna 1991-es függetlenné válását követően a kárpátaljai magyar helységnevek használata körül többször is voltak kisebb-nagyobb konfliktusok (Beregszászi, 1995/1996, 2005, 2007). Az 1990-es évek második felére azonban a helyzet megoldódott: a legtöbb magyarok lakta kárpátaljai település hivatalosan visszakapta történelmi magyar nevét (Levenec és mtsai, 2008: 646–

⁴ Amely képeknél nem jelöltük a forrást, azok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívumából származnak. Itt a forrás: <http://www.nytud.hu/nyelvitajkep/images/abstr/csernicisko2.jpg> (2015.4.7).

647), és ezek a helységnevek jelentek meg a települések határában kihelyezett kétnyelvű táblák magyar feliratán is (Cserniczkó, 2013: 317–322). Így volt ez például a Beregszászhoz közeli, aranybányájáról ismert Muzsaly községben is (4. kép).

4. kép

2008-ban azonban az állami közútkezelő a lecserélt helynévtáblákon több helyen a magyar településnevek helyett a cirill betűs ukrán névváltozatot írta át latin betűkkel. Ekkor (*Nagy*)*muzsaly* község neve az ukrán *Мужиєво* „latinosítása” révén *Muzhiyev*o alakban került fel az új táblára a korábbi *Muzsaly* helyett. Amint arról a Kárpáti Igaz Szó című, Ungváron megjelenő lap 2008. március 6-ai számában beszámolt, a táblára „a helybeliek nemes egyszerűséggel festékszóróval ráírták a település rendes magyar nevét” (5. kép).⁵

Hasonló történt Beregszász határában is. Amint az a 6. képen látható, ismeretlenek a *Beregszász* feliratot is felírták az ukrán *Берегово* és a szláv névváltozathból transliterált *Beregovo* alá, mert – ahogyan az egyik blogbejegyzés szerzője fogalmazott – „Beregszász azért csak Beregszász, s nem Beregovo”.⁶

⁵ <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/080306/ke01.html> (2015.4.7.).

⁶ <http://varadiviki.blogspot.hu/2012/07/telt-haz-karpatia-koncerten-valamint.html> (2015.4.13.).

5. kép

6. kép

Az 5. és 6. képen bemutatott esetben nem történt ugyan államfordulat, és nem változott meg a régióban a hivatalos nyelv. Ám két magyarok lakta település nevének a hagyományoktól eltérő módon szerepeltetése nem felelt meg a kárpátaljai magyar közösség által a független Ukrajnában kivívott pozícióknak, és a „normasértés” arra készítette a lakosokat, hogy „helyreállítsák” a rendet a nyelvi tájképben.

Az ismeretlenek által végrehajtott „gerillaakciók” nem maradtak hatás nélkül. Ma már Beregszász Munkács felőli határában olyan tábla áll, amelyen az ukrán mellett a közösség által használt magyar névváltozat van feltüntetve (7. kép). A város Muzsaly felé vezető végén azonban továbbra is olyan helynévtáblával találkozhatunk, melyen a cirill betűs felirat alatt *Berehovo* alakban tüntették fel latin betűkkel a helységnevet (8. kép). Muzsalyban továbbra is a település magyar nevével felülírt, az 5. képről már ismert tábla fogadja a községbe érkezőket.

7. kép

8. kép

Némileg más, de szintén eredményes utat járt be az Ungvárhoz közeli Szürte község magyar közössége. A település határában itt is olyan táblát állított a közútkezelő, melyen csak a falu ukrán neve (*Сюрте*), illetve annak latin betűkkel átírt, ám a helyi magyar nyelvhasználattal nem egyező változata (*Siurte*) szerepelt (9. kép). Az önkormányzat azonban saját kezébe vette a probléma megoldását, és ugyanarra a táblára felszerelt egy újabbat, melyen már a község hagyományos magyar neve (*Szürte*) áll (10. kép).

9. kép⁷ és 10. kép

2015 áprilisában ismeretlenek úgy vélték, a magyar helységnevek feltüntetése Kárpátalján sérti az ukrán nyelv hegemoniáját, ezért fekete festékkel fújták le több község határában a többnyelvű táblákon látható magyar feliratot⁸, többek között Szürtében is (11. kép). A nyelvi tájkép uralásáért folytatott vetélkedés tehát tovább folyik.

⁷ Forrás: <http://www.blog.hunnianemzetimuhely.ro/wp-content/uploads/2012/06/DSC07835.jpg> (2015.4.13.).

⁸ <http://karpathir.com/2015/04/20/peldataan-vandalizmus-karpatalja-magyarlakta-telepulesein/> (2015.4.20.).

11. kép

4. Összefoglalás

Közhely, hogy a nyelvek kulturális, gazdasági és természetesen nyelvpolitikai „értéke”, a nyelvi hierarchiában betöltött szerepe tükröződik a nyelvi tájképben. A nyelvpolitikai változások, az egymással vetélkedő közösségek közötti dominanciaharc szintén követhető a nyelvi tájképben.

A nyelvpolitikai kutatások során a – tágan értelmezett – nyelvi tájkép elemzése hasznos információkkal szolgálhat nem csupán az egyes nyelvek hierarchikus viszonyainak feltárásában, hanem a nyelvi dominanciaváltások megragadásában is. A nyelvi tájképben bekövetkező változások dokumentálása jól kiegészíti a nyelvpolitikai vizsgálatokat (Shohamy, 2006; Laihonen, 2015a). A nyelvi tájkép szemiotikájának elemzése révén nem csupán a nyelvek presztízsében vagy gazdasági értékében bekövetkező változások érhetők tetten (Blommaert, 2013; Csernicskó, 2014; Marten et al, 2012), hanem a nyelvek és beszélőik státusának módosulása, illetve a nyelv(politika)i *status quo* felborulása okozta konfliktus is (Pavlenko, 2009). A nyelvek, illetve a nyelveket hordozó közösségek (nyelv)politikai státusában bekövetkező változás, valamint a nyelvi és politikai ideológiák átalakulása is konfliktusokkal jár (Laihonen, 2015b: 171). Tanulmányunkban bemutattuk, hogyan nyomul be a nyelvi hierarchia megváltozása után a hatalom új nyelve a korábban privilegizált helyzetű elődje helyére, és miként borítja fel rövid idő alatt a nyelvi tájképet a nyelvpolitikai helyzet átalakítása. Arra is találtunk példát, hogy egy kisebbségi közösség miként „korigálja”, ha nyelve nem a kivívott státusának megfelelően jelenik meg a nyilvános térben, s ez milyen válaszlépéseket von maga után.

A nyelvek és beszélőik közötti folytonos vetélkedés, illetve a szimbolikus tér egymással versengő kitöltésére irányuló törekvések intenzitását érzékeltetve közelebb juthatunk annak megértéséhez is, miért olyan fontos mind a többségi, mind pedig a kisebbségi közösségek számára a nyelvük nyilvános térben való megjelenítése. Abban a nyelvpolitikai, nyelvvideológiai modellben, amely az

etnikailag és nyelvileg heterogén régiókban a *többség versus kisebbség* konstrukcióban kívánja rendezni a nyelvek és beszélőik viszonyait, kizárólag a hierarchikus felosztást tartva megoldásnak (ahol egy kiemelt nyelv státusában a többi fölé emelkedik), a szimbolikus tér uralásának szándéka olyan magatartásformákat hoz a felszínre, amelyekben szükségszerűen kódolva van a konfliktus; ez pedig a nyelvi tájkép domináns kitöltéséért folyó „csatákhoz” (Beregszászi, 2005), „tábla-” és „névháborúhoz” (Zalabai, 1995) vezet. Ebben a modellben a nyelvi jogi helyzet bármilyen irányba történő elmozdulása (vagy éppen a szituáció megváltoztatására irányuló alulról jövő kezdeményezések ignorálása) nem oldja, hanem éppen ellenkezőleg: élezi a feszültséget, mozgásba lendíti a nyelvek és beszélőik közötti pozícióharcokat, s akár – amint azt Muzsaly és Beregszász helynévtáblája esetében láthattuk – „gerillaakciókat” is kiválthat.⁹

A nyelvi tájkép uralásáért folytatott vetélkedés látványos eleme az etnikai és nyelvi közösségek között a kulturális emlékezet szimbolikus teréért folyó versengésnek (Hrytsak, 2003; Mihejeva, 2009; Portnov, 2009: 15; Szereda, 2009), melynek során a nemzetállamot építő elitek az általuk ellenőrzött területre „úgy tekintenek, mint olyan edényre, amely nemzeti nyelvvel és kultúrával »tölthető« és töltendő fel” (Brubaker et al, 2011: 36–37).

Brubaker (2006: 108–109) szerint azonban van alternatívája a nemzetiesítő állam-modellnek. Úgy véli, hogy három modell állhat szemben a nemzetállami mintával: a) a polgári állam, b) a két- vagy soknemzetiségű állam és c) a kisebbségi jogok hibrid modellje. A polgári modell azt feltételezi, hogy az ország minden polgár állama, tekintet nélkül azok etnikai vagy nyelvi hovatartozására. Az állampolgárok nemzetiségi vagy nyelvi jellemzőinek itt tehát nincs jelentősége, a szervező erő az egyenlő polgári jogok megléte. A két- vagy többnemzetiségű állam két vagy több etnokulturális csoportot szolgáló állam. Itt a kiemelt etnikai-nyelvi csoportok dominanciája érvényesül. Végül a harmadik minta szerint a kisebbségi csoportok tagjai állampolgárként rendelkeznek az összes olyan joggal, mint az ország más lakosai, ám (például az oktatás terén) speciális kisebbségi jogokkal is bírnak.

Azonban Brubaker (2006: 109) a Kelet-Közép-Európa átalakulása után létrejövő államok kapcsán azt is megjegyzi, hogy ezekben a három modell közül az utóbbi kialakulásának esélye a legnagyobb. Szerinte „nem az a kérdés, hogy az új államok vajon nemzetiesítők lesznek-e, hanem az, hogy miként – és mennyire – lesznek nemzetiesítők” (Brubaker, 2006: 110). A nyilvános tér uralásáért folytatott küzdelmek pedig elkerülhetetlenek tűnő velejárai az etnikumok és nyelvek versengésének.

Nyelvi jogi szempontból talán úgy lehetne áthidalni a történelmi sérelmekről terhelt helyzetet, ha az anyanyelv használatához való jogot nem a többség-

⁹ A tanulmányban bemutatottaknál jóval komolyabb gerillaakciókra is számos példa akad. Gondoljunk csak a Kétnyelvű Dél-Szlovákiáért civil mozgalom tevékenységére (Horony, Orosz és Szalay 2012: 121–158; Orosz 2013)! Lásd: <https://hu-hu.facebook.com/ketnyelvu> (2015.4.17.).

kisebbség relációban, hanem abból a nyelvi emberi jogból kiindulva próbálnák rendezni a politikusok, hogy mindenkinek joga van arra, hogy anyanyelvét használja (Cserniczkó & Fedinec, 2015: 232–235). „A nyelvi jogok biztosítása hozzájárulhat az egyes közösségek boldogulásához, megsértésük viszont konfliktusokhoz vezethet. A jogegyenlőség nyelvi téren csak a másság jogának elismerésével valósítható meg” – írja Kontra (2006: 1024; lásd még Kontra és mtsai szerk. 1999). A nyelvhasználati jogok nem kisebbségi, hanem nyelvi emberi jogi alapon való rendezéséhez kiváló alapul szolgálhat a Szilágyi N. Sándor (1994, 2003) által kidolgozott nyelvtörvénytervezet, illetve az Andrásy György (2008, 2013) által a nyelvszabadság jogának nevezett elmélet.

Andrásy (1998, 2013) és Szilágyi (1994, 2003) szerint az anyanyelv használatára vonatkozó jogok olyan jogok, melyek mind a többségi, mind a kisebbségi polgárokat mint emberi jogokat megilletik, és nem csupán a kisebbségekre vonatkozó többletjogok. Azzal ugyanis, hogy az államok – rendszerint a kisebbségeket említő speciális jogszabályokban (pl. nyelvtörvényben) – külön kiemelik, hogy a nemzeti kisebbségeknek joguk van saját nyelvük használatára, implicite azt sugallják, hogy ezek olyan többletjogok, melyek csak és kizárólag a gondoskodó állam jóindulata miatt illetik meg a kisebbségeket. Azáltal azonban, hogy a többségi elit uralta államok csak a kisebbségek vonatkozásában emelik ki ezeket a jogokat, azt sugallják, mintha a többségi nemzethez tartozókat nem illelnék meg ugyanezen jogok (lásd Kontra & Szilágyi, 2002; Kontra, 2006: 1024–1025). „Holott nyilvánvaló, hogy nem a kisebbségekhez tartozó személyeknek vannak nyelvi előjogai, privilégiumai, hanem a többségnek – hiszen ők tulajdonképpen szabályozás nélkül bárhol és bármikor használhatják anyanyelvüket” (Ferenc, 2012: 69). Andrásy szerint éppen ezért kell a nyelvi jogokat univerzális, mindenkit megillető jogként úgy megfogalmazni, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy anyanyelvét/saját nyelvét használja” (Andrásy, 1998: 180). Az anyanyelv használatának egyetemes, emberi jogi megközelítése elkerülheti az egyenlőtleniséget, csökkentheti a feszültséget.

Ameddig azonban a nyelv a nemzet legfontosabb szimbólumai közé tartozik, és amíg a heterogén lakossággal rendelkező területeket uraló elitek saját kultúrájuk, nyelvük dominanciájának a hangsúlyozására használják a szimbolikus teret, a fentihez hasonló vetélkedés nem szűnik meg.

Irodalom

- Andrásy Gy.** (1998) *Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra.* Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Európa Központja.
- Andrásy Gy.** (2013) *Nyelvszabadság. Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog.* Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Backhaus, P.** (2006) Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. *International Journal of Multilingualism* 3(1): 52–66.
- Bátyi Sz.** (2014) Héviz: nyelvi tájkép orosz ecsettel. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XIV(1-2): 21–34.

- Beregszászi A.** (1995/1996) Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica* 43: 1–8.
- Beregszászi A.** (1997) Magyar helységnevek Kárpátalján (1988–1995). *Forrás* 5: 104–108.
- Beregszászi A.** (2005) „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Beregszászi A. és Papp R. (szerk.) *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 158–163.
- Blommaert, J.** (2013) *Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes: Chronicles of complexity*. Bristol: Multilingual Matters.
- Blommaert, J. & Maly, I.** (2014) Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study. *Tilburg Papers in Culture Studies*, paper 100.
http://www.researchgate.net/publication/264992781_Ethnographic_Linguistic_Landscape_Analysis_and_social_change_A_case_study (2015.4.11).
- Bourdieu, P.** (1991) *Language and Symbolic Power*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Brubaker, R.** (2006) *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L'Harmattan–Atelier.
- Brubaker, R., Fleischmidt M., Fox, J. & Grancea, L.** (2011) *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest: L'Harmattan.
- Butt, J.** (2002) Transcarpathia: Peripheral region at the ‘centre of Europe’. *Regional & Federal Studies* 12(2): 155–177.
- Cserniczkó I.** (2013) *Államok, nyelvek államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Cserniczkó I.** (2014) Szeparatizmus vagy valami más? A kárpátaljai szláv regionális nyelvváltozatok gazdasági értéke. *Kisebbségkutatás* 23(3): 99–114.
- Cserniczkó I. & Fedinec Cs.** (2015) Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrainai nyelvtörvény elő- és utóéletéről. In: Márku A. és Hires-László K. (szerk.) *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark. 206–238.
- Cserniczkó I. & Ferenc V.** (2014) Hegemonic, regional, minority and language policy in Subcarpathia: a historical overview and the present-day situation. *Nationalities Papers* 42(3): 399–425.
- Fedinec Cs. & Vehes, M.** (szerk. 2010) *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- Ferenc V.** (2012) Nyelvi jogok, nyelvpolitika a kisebbségek felsőoktatásában. *Educatio* 24(1): 67–86.
- Heltai B. É.** (2014) Többynyelvűség, turizmus, új migráció és gazdaság: Átalakuló interetnikus kapcsolatok és a többynyelvűség új formái egy németek, finnek, magyarok és cigányok lakta településen. In: *Így kutattunk mi! Tanulmánykötet II.* Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal. 9–20.
- Horony Á., Orosz Ö. & Szalay Z.** (2012) *A hely nevei, a nyelv helyei. A kisebbségi nyelvi jogok története Szlovákiában 1918–2012*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Hrytsak, Y.** (2003) Constructing a National City: The Case of L’viv. In: J. J. Czapliczka & B. A. Rubel (eds.) *Composing Urban History and the Construction of Civic Identities*. Washington–Baltimore–London: Woodrow Wilson Center Press. 140–164.
- Kocsis K. & Tátrai P.** (szerk. 2013) *A Kárpát-Pannon térség változó etnikai arculata*. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet.
- Kontra M.** (2006) Nyelvi jogok. In: Kiefer F. (szerk.) *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1024–1037.
- Kontra M., R. Phillipson, T. Skutnabb-Kangas & Várady T.** (eds. 1999) *Language: a right and a resource. Approaching linguistic human rights*. Budapest: Central European University Press.
- Kontra M. & Szilágyi N. S.** (2002) A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra M. és Hattyár H. (szerk.) *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 3–10.
- Laihonen, P.** (2012) Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 27–49.

- Laihonen, P.** (2015a) Beware of the dog! Private linguistic landscapes in two ‘Hungarian’ villages in South-West Slovakia. *Language Policy* 14 (1): DOI 10.1007/s10993-015-9358-y. <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10993-015-9358-y#page-1> (2015.4.7).
- Laihonen, P.** (2015b.) Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: M Laitinen & A. Zabrodszkaja (eds.) *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe Materials and Methodological Solutions*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang. 171–198.
- Levenec, J.** és mtsai (szerk. 2008) *Закарпаття в етнополітичному вимірі*. Київ: ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса.
- Marten, H. F., S. Lazdiņa, S. Pošeiko & S. Murinska** (2012) Between Old and New Killer Languages? Linguistic Transformation, Linguae Francae and Languages of Tourism in the Baltic States. In: C. Hélot, M. Barni, R. Janssens & C. Bagna (eds.) *Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change*. 289–308.
- Mihejeva, O.** (2009) Felejtés és az emlékezés Doneck emlékműveinek példáján. In: Fedinec Cs. és Szereda V. (szerk.) *Ukrajna színeváltozása. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony: Kalligram Kiadó. 271–280.
- Orosz Ö.** (2013) Egy új fenomén – anyanyelvhasználati mozgalmak. In: Tóth K. (szerk.) *Nyelvi jogok I. A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában. Jogsegélyszolgálat 2009–2011*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. 311–316.
- Pavlenko, A.** (2009) Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics* 17(1–2): 247–274.
- Portnov, A.** (2009) Történelemírás ukrán módra. Megjegyzések a hétköznapi valóság történeti alapú átrendezéséhez. In: Fedinec Cs. és Szereda V. (szerk.) *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 11–49.
- Shohamy, E.** (2006) *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. London: Routledge.
- Shohamy, E. & Waksman, S.** (2009) Linguistic landscape as an ecological arena: Modalities, meanings, negotiations, education. In: E. Shohamy & D. Gorter (eds.) *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. New York–London: Routledge. 131–331.
- Szereda, V.** (2009) A város mint lieu de mémoire: egységes vagy megosztott emlékezet? In: Fedinec Cs. és Szereda, V. (szerk.) *Ukrajna színeváltozása. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony: Kalligram Kiadó. 244–270.
- Szilágyi N. S.** (1994) Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. *Korunk* 5(3): 131–158.
- Szilágyi N. S.** (2003) Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. In: *Mi egy más: Közéleti írások*. Kolozsvár: Kalota Könyvkiadó. 576–664.
- Vehes, M.** és mtsai (2011) *Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Ungvár: Hoverla.
- Zalabai Zs.** (1995) *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.